

*Ізарова І. О.,**кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правосуддя
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню одного із найбільш важливих інститутів цивільного процесу – інституту забезпечення. Було проаналізовано основні ідеї, які були запропоновані в Фінальному звіті Сторма, у Принципах забезпечувальних та охоронних заходів у міжнародному процесі, зміст Європейської процедури для забезпечення коштів на рахунок, а також перші пропозиції до єдиних Європейських правил цивільного судочинства.

Ключові слова: цивільне судочинство, цивільне процесуальне право, гармонізація цивільного процесу, заходи забезпечення в цивільному процесі.

Постановка проблеми. Ефективне здійснення судочинства істотно залежить від заходів забезпечення, які застосовуються не тільки під час судового розгляду справи, але й у процесі виконання судового рішення. Саме вони надають змогу передбачити результат проведеного розгляду й надати істотні гарантії реалізації запитуваного захисту прав. Застосування заходів забезпечення в цивільних і комерційних справах транскордонного характеру є ускладненим через значні відмінності в положеннях національного процесуального законодавства держав-членів ЄС, що створює додаткові перешкоди для захисту прав. Так, передбачаючи труднощі та витрати, які виникнуть у зв'язку зі стягненням грошового боргу в іншій державі-члені ЄС, щороку мільйони кредиторів уникають звернення до суду [1]. З огляду на це, важливим кроком до розбудови комплексної системи цивільного процесу ЄС стало запровадження єдиної процедури забезпечення коштів на банківському рахунку – Європейського наказу про забезпечення коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто відзначити, що до забезпечувальних заходів у цивільному процесі завжди була прикута увага дослідників (К. Крамер, Н. Ендрюс, Дж. Тарція та ін.). Наукові праці та проекти міжнародних організацій, присвячені дослідженню забезпечувальних заходів у цивільному процесі, мають важливе завдання – визначити мету, межі та порядок застосування заходів забезпечення в цивільних і комерційних справах.

Гармонізація інституту забезпечення в цивільному процесі ЄС і перспективи подальшої його розбудови мають надзвичайно важливе значення в контексті подальшої європейської інтеграції та розвитку спільного ринку.

Правове регулювання забезпечення в цивільному процесу ЄС має важливе значення також з огляду на євроінтеграційні прагнення України, підписання Угоди про Асоціацію та зусилля, що докладаються для активізації економічних відносин між Україною та ЄС. Гармонізація регулювання відносин, що пов'язані із забезпеченням вимог позивача або стягувача, в цивільному процесі ЄС та України, надасть можливість гарантувати ефективний захист інтересів учасників судового або виконавчого провадження, сприятиме поглибленню економічних відносин між Україною та ЄС.

Мета нашої статті полягає у характеристиці інституту забезпечення цивільного процесу ЄС та визначенні перспектив його подальшого розвитку в межах підготовки єдиних Європейських правил цивільного судочинства.

Виклад основного матеріалу. За Фінальним звітом М. Сторма, забезпечувальним заходам (Provisional remedies) відводилося чільне місце [2, с. 144-147]. Пропозиції Сторма–Тарція (Дж. Тарція – автор відповідного розділу) щодо гармонізації забезпечувальних заходів стосувалися таких питань: які види забезпечення можуть застосовуватися; умови, за яких вони можуть застосовуватися; право бути почутим або вимоги до порядку обрання заходів забезпечення; питання юрисдикції; витрати; право на оскарження забезпечувальних заходів; виконання [2, с. 144-147].

У наступному проекті з гармонізації цивільного процесу, Принципах транскордонного цивільного процесу ALI-UNIDROIT 2004 р., було узагальнено основні засади застосування забезпечувальних заходів. Зокрема, було визначено мету їх застосування – забезпечення можливості захисту порушених прав за допомогою ухваленого судового рішення. Серед головних принципів застосування заходів забезпечення було закріплено принципи відповідності висунутим вимогам; при застосуванні таких заходів суд має виходити із засад справедливості, обґрунтованості та оскарження рішення [3, с. 20-29].

Варто зауважити, що у Принципах транскордонного цивільного процесу йдеться про Provisional та Protective Measures – забезпечувальні та охоронні заходи. Російські науковці О. О. Виноградова та М. А. Філатова, перекладаючи Принципи транскордонного цивільного процесу, зауважили, що це є фактично один засіб правового захисту, який характеризується двома властивостями: тимчасовістю і спрямованістю на забезпечення подальшого виконання судового рішення [3, с. 20-21]. Це переконання найбільше пов'язане з відсутністю в чинному російському та вітчизняному законодавстві інститутів, які повністю відповідають зазначеним.

К. Крамер виокремлює принаймні три групи забезпечувальних заходів в європейських країнах континентальної правової системи: це заходи, спрямовані на забезпечення виконання рішення по суті, або так звані conservatory measures (консервуючі заходи); regulatory measures (регулятивні заходи), які охоплюють широкий спектр заходів для підтримки status quo або домовленості про забезпечення; до третіх належать так звані anticipatory measures (попереджувальні заходи), які можуть гарантувати вимоги за допомогою тимчасових платежів, щодо яких існують найбільш істотні відмінності в різних європейських країнах [4, с. 78-89].

Підкреслюючи значення ідей, викладених у Звіті М. Сторма, К. Крамер наголошувала на необхідності подальших реформ і гармонізації процесуального права в Європі [4, с. 89], але до пропозицій М. Сторма та ALI-UNIDROIT вона ставиться доволі критично, як до занадто вузьких.

Однак варто зауважити, що для гармонізації такого складного інституту, як забезпечення в цивільному процесі, потрібно, передусім, виходити з мети, якій слугують ті чи інші засоби забезпечення. Так, наприклад, у Принципах забезпечувальних та охоронних заходів у міжнародному процесі (Principles on provisional and protective measures in international litigation, або

так звані Helsinki Principles) [5], які стали результатом роботи Комітету з Міжнародного цивільного та комерційного процесу Міжнародної асоціації права, було визначено, що забезпечувальні заходи мають дві такі мети: підтримку status quo в очікуванні рішення суду у справі та забезпечення активів, за допомогою яких воно може бути виконано.

У європейських державах питанням забезпечення заходів було присвячено положення ст. 24 Брюссельської конвенції про юрисдикцію і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах [6], відповідно до якої суду було надано право тимчасово застосувати *Provisional, including protective, measures* (превентивні, включаючи охоронні, заходи). Це саме положення було також відображено в регламентах про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень № 44/2001 [7] та № 1215/2012 [8].

Однак за сучасних умов кредитор, який прагне захистити своє порушене право в іншій державі-члені, часто стикається із серйозними труднощами, які, зокрема пов'язані також із заходами збереження активів його боржника, що перебуває за кордоном. Ця проблема має важливе значення з огляду на те, що швидкий і легкий доступ до таких тимчасових заходів часто має вирішальне значення для того, щоб боржник не позбавився своїх активів доти, доки кредитор (позивач) отримає й розпочне виконання судового рішення. Отже, основною ідеєю з підготовки і запровадження єдиних правил забезпечення коштів у державах – членах ЄС стала необхідність забезпечити можливість виконання судових рішень, гарантувати реальність захисту прав жителів ЄС.

Єдині правила забезпечення коштів на банківських рахунках у різних державах-членах ЄС мають надзвичайно важливе значення. Нині боржники можуть легко переміщувати гроші з банківського рахунку з однієї держави-члена ЄС до іншої, тому у кредитора мало шансів заблокувати банківські рахунки боржника за кордоном своєї держави-члена ЄС, щоб забезпечити оплату своїх вимог. У результаті багато кредиторів не в змозі успішно захистити свої права за кордоном або навіть не звертаються до суду.

Для подолання проблем, пов'язаних зі стягненням боргів у транскордонних справах, 24 жовтня 2006 р. було підготовлено Green Paper про підвищення ефективності виконання судових рішень в Європейському Союзі: забезпечення банківських рахунків (далі – Green Paper ЕАРО) [9].

У Green Paper ЕАРО виділили чотири основні недоліки сучасного регулювання, які усуваються за допомогою запровадження єдиних правил забезпечення в цивільному процесі:

1) умови застосування забезпечень у вигляді блокування коштів на банківських рахунках у національних законодавствах різних держав – членів ЄС значно різняться. До того ж забезпечувальні заходи, застосовані в суді однієї держави-члена, не визнаються і не виконуються в іншій державі-члені ЄС;

2) у багатьох державах-членах надзвичайно важко, якщо взагалі можливо, отримати інформацію про місцезнаходження банківського рахунку боржника, не вдаючись до послуг слідчих органів, і непрозорість часто не дає можливості кредитору скористатися тимчасовим засобом забезпечення;

3) витрати із забезпечення вимог у транскордонних справах, як правило, вищі, ніж у випадках його застосування у внутрішніх справах, що утримує кредиторів від звернення із претензіями за кордоном своєї держави-члена ЄС;

4) розбіжності і тривалість розгляду відповідних клопотань у національних судах у деяких державах-членах становлять серйозну проблему для кредиторів, які прагнуть забезпечити виконання судового рішення, і ставлять під загрозу ефективність тимчасових заходів.

Отже, положення Green Paper ЕАРО спрямовані на те, щоб дозволити кредиторам отримати забезпечення коштів на банківські рахунки на однакових умовах, незалежно від країни, в якій розташований компетентний суд; надати кредиторам можливість отримати інформацію про місцезнаходження банківських рахунків боржників; а також знизити витрати й уникнути затримок для кредиторів, які прагнуть отримати та застосовувати забезпечення коштів на банківських рахунках у транскордонних справах.

У процесі консультацій і обговорень положень Green Paper ЕАРО виявилось, що ідеї створення окремої Європейської процедури для забезпечення банківських рахунків дістали доволі серйозну підтримку всіх держав-членів, професійних об'єднань, наукової спільноти та жителів ЄС [9]. Незважаючи на те, що в деяких країнах національні забезпечувальні заходи є доволі ефективними, нова європейська процедура необхідна для вдосконалення процедури вирішення спору в інших державах-членах ЄС, тобто в транскордонних справах, кількість яких щороку збільшується. З огляду на це, в ЄС підтримали ідею про те, що європейський порядок забезпечення рахунку повинен мати тимчасовий характер, оскільки, виданий без проведення судових засідань, з метою збереження ефекту несподіванки, він повинен забезпечувати також захист боржника, зокрема його право на оскарження забезпечення.

За умови розвитку цивільного процесу ЄС, коли в державах-членах ЄС запроваджено комплексні процедури з розгляду й вирішення дрібних спорів, видачі наказу про сплату грошових вимог, запровадження єдиного механізму із забезпечення має надзвичайно важливе значення. Звернення до суду має на меті, передусім, здійснення захисту порушених прав, що повинно забезпечуватись ефективними механізмами гарантування реальності виконання судового рішення. Неможливість виконати ухвалені судові рішення і захистити права зводить нанівець зусилля, спрямовані на розгляд і вирішення цієї справи судом, тому забезпечення вимог позивача і стягувача має надзвичайно важливе значення.

З огляду на це, Регламент (ЕУ) № 655/2014 від 15 травня 2014 р., яким запроваджено Європейську процедуру забезпечення коштів, що перебувають на банківському рахунку (Європейський наказ про забезпечення коштів) [10] (далі – Регламент № 655/2014), відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування всієї системи Європейського цивільного процесу та сприяє захисту й відновленню порушених прав у транскордонних справах. Цей Регламент набирає сили з 18 січня 2017 р., окрім положень ст. 50, яка набуває чинності з 18 липня 2016 р. і буде застосовуватись безпосередньо в державах-членах, за винятком Великої Британії та Данії.

Положеннями Регламенту № 655/2014 урегульовано питання, пов'язані з розглядом цивільних та комерційних спорів, що містять грошові претензії і мають транскордонний характер. Ним встановлено загальноєвропейський порядок, що дозволяє кредитору отримати наказ на забезпечення своїх вимог і заблокувати кошти, які є на рахунку боржника в банку в державі-члені ЄС. Таким чином, можна запобігти витраті коштів з рахунку боржника, що ускладнило б або взагалі унеможливило спроби кредитора стягнути борг за ухваленим судовим рішенням.

За запровадженою процедурою заходи забезпечення можуть бути застосовані за бажанням кредитора до ухвалення рішення по суті справи або навіть до початку розгляду по суті справи, тобто на будь-якій стадії судового розгляду. Вони також мають бути доступні для кредитора, який уже отримав судові рішення про вимогу до боржника про оплату.

Регламент № 655/2014 складається із 6 глав та містить положення про предмет, сферу застосування та терміни, які вживаються; процедуру застосування забезпечення, юрисдикцію, умови видачі наказу, вимоги до заяви; витрати; гарантії забезпечення інтересів боржника; форму, строки та оскарження наказу про забезпечення; порядок визнання та виконання наказу, передачі документів, декларацій про забезпечення коштів та відповідальності банку, кошти, щодо яких не може бути вжито забезпечувальні заходи.

До транскордонних справ, в яких можна застосувати це положення, відносять ті, в яких банківський рахунок або рахунки, які повинні бути забезпечені, знаходяться в іншій державі-члені, ніж держава – член компетентного суду, що розглядає заяву, або в іншій державі-члені, де кредитор має місце проживання. У будь-якому разі те, чи є спір транскордонним, вирішує суд, що має юрисдикцію у застосуванні такого забезпечувального наказу. Положення передбачає також право на оскарження встановлених заходів забезпечення, гарантуючи інтереси боржника або відповідача.

Варто відзначити також подальші зусилля ЄС, спрямовані на гармонізацію забезпечувальних заходів у цивільному процесі. Так, у межах спільного проекту ELI та UNIDROIT «From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure» («Від Транснаціональних принципів до Європейських правил цивільного судочинства», далі – Європейські правила) [11], який було розпочато у 2013 р., одна із трьох робочих груп займається підготовкою правил щодо забезпечувальних та охоронних заходів (Provisional and Protective Measures) у цивільному процесі.

Підкреслюючи те, що в законодавствах різних європейських держав закріплено різні процедури застосування заходів із забезпечення, водночас більшість із них слугують однаковою цілям – вони спрямовані на захист права. З огляду на це, робоча група з підготовки Європейських правил зосередилася на визначенні конкретних цілей або функцій цих заходів, що дозволить запропонувати загальні засади забезпечення в цивільному процесі. На першому засіданні за результатами першої підготовленої доповіді було запропоновано певні межі гарантій та стримуючих факторів, за допомогою яких необхідно регулювати забезпечення [12].

Незважаючи на те, що законодавство різних держав-членів ЄС містить різні тимчасові заходи забезпечення, які мають різну правову природу та по-різному застосовуються, за переконанням членів робочої групи вони мають подібні цілі. З огляду на це, першочерговим завданням робочої групи стало визначення цілей цих заходів, після цього визначення загального правового режиму, в якому вони можуть застосовуватися. Таким чином, буде послідовно здійснюватися розбудова системи забезпечувальних заходів у цивільному процесі ЄС. Отже, для подальшої гармонізації робочою групою було визначено такі забезпечувальні заходи:

1. Захист грошових вимог (Protect pecuniary interests).
2. Захист негрошових вимог (Protect non-pecuniary interests).
3. Захист предмета спору, який обидві сторони прагнуть отримати (Protect the subject matter of the dispute which both parties are seeking to obtain).
4. Захист прав (Protect value of rights)
5. Запобігання подальшим витратам, що викликані порушенням оскаржених прав (Prevent further loss caused by infringement of litigated rights).
6. Захист доказів, які будуть використовуватися в ході судового розгляду (Protect evidence to be used during trial).

7. У процесі виконання рішення віднайдення інформації про активи боржника (Prepare enforcement Find information on assets of the debtor).

Такий підхід видається цілком слушним, і очікуваного результату, безсумнівно, буде досягнуто. Варто зазначити, що цей спосіб гармонізації варто запозичити й використати під час реформування чинного цивільного процесуального законодавства України.

Висновки. Ураховуючи євроінтеграційні прагнення України, необхідність забезпечення захисту порушених прав та реального виконання судових рішень, важливого значення набуває гармонізація інституту забезпечення в цивільному процесі України та ЄС. При подальшому реформуванні та вдосконаленні вітчизняних інститутів забезпечення в цивільному процесі, враховуючи євроінтеграційні прагнення України, необхідно враховувати основні положення інституту забезпечення в цивільному процесі ЄС.

Література:

1. European Account Preservation Order adopted: New EU rules will make it easier for companies to recover millions of cross-border debt [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-342_en.htm.
2. Tarzia G. Provisional remedies in Approximation of Judiciary Law in the European Union / ed. by M. Storme ; Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne. – Kluwer; Dordrecht, 1994. – P. 144-147.
3. Принципи трансграничного гражданского процесса / Пер. Е. Виноградова, М. Филатова. – М. : Инфотропик Медия, 2011. – 240 с. – С. 20-29.
4. Kramer X. E. Harmonisation of Provisional and Protective Measures in Europe // Procedural Laws in Europe. Towards Harmonisation / ed. by Marcel Storme. – Antwerpen/Apeldoorn, 2003. – P. 78-89.
5. The Helsinki Principles on provisional and protective measures in international litigation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/27878029?sid=21105803827981&uid=2&uid=2134&uid=4&uid=2129&uid=3739232&uid=70>.
6. Convention of 27 September 1968 on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters [Electronic resource] // Brussels Convention – CURIA. – 1968. – Mode of access: <http://curia.europa.eu/common/reccdoc/convention/en/c-textes/brux-idx.htm>.
7. Council Regulation (EC) № 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. Mode of access: http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_112_20010116_en.pdf.
8. Regulation (EU) № 1215/2012 of the European Parliament and the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters of 12 December 2012 [Electronic resource]. Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R1215>.
9. Green Paper on improving the efficiency of the enforcement of judgments in the European Union: the attachment of bank accounts [COM(2006) 618 final – Not published in the Official Journal] [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/judicial_cooperation_in_civil_matters/116021_en.htm.
10. Regulation (EU) № 655/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a European Account Preservation Order procedure to facilitate cross-border debt recovery in civil and commercial matters [Electronic resource]. – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1422049979203&uri=CELEX:32014R0655>.
11. From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.europeanlawinstitute.eu/projects/current-projects-contd/article/from-transnational-principles-to-european-rules-of-civil-procedure/?tx_ttnews%5BbackPid%5D=137874&cHash=30981e5bc9618fbff47b45f915463642.
12. First Report of Working Group on Provisional and Protective Measures [Electronic resource]. Mode of access: <http://www.unidroit.org/english/documents/2014/study76a/s-76a-01-e.pdf>.

Изарова И. А. Реформирование института обеспечительных мер в гражданском процессе Европейского Союза

Аннотация. Статья посвящена исследованию одного из наиболее важных институтов гражданского процесса – института обеспечения. Были проанализированы основные идеи, которые были предложены в Финальном отчете Сторма, в Принципах обеспечительных и охранных мероприятий в международном процессе, содержание Европейской процедуры для обеспечения средств на счете, а также первые предложения к единым Европейским правилам гражданского судопроизводства.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, гражданское процессуальное право, гармонизация гражданского процесса, меры обеспечения в гражданском процессе.

Izarova I. Reforming the institute of interim measures in civil proceedings of the European Union

Summary. The article devoted to one of the most important area of civil procedure – provisional and protective measures. It analyzes the main ideas that have been proposed in the Storm's Final report, in Principles on provisional and protective measures in international litigation, the content of European Account Preservation Order to facilitate cross-border debt recovery in civil and commercial matters, and the first reports of European rules of civil procedure.

Key words: civil litigation, civil procedure law, civil procedure harmonization measures to ensure a civil trial.